

Кривоконь О.Г.

Тракторобудування в Україні:

**передумови, історія та тенденції розвитку
в аспекті світового прогресу
(20-ті - 80-ті рр. ХХ сторіччя)**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

КРИВОКОНЬ ОЛЕКСАНДР ГРИГОРОВИЧ

**ТРАКТОРОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ :
ПЕРЕДУМОВИ, ІСТОРІЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
В АСПЕКТІ СВІТОВОГО ПРОГРЕСУ
(20-ті - 80-ті рр. ХХ сторіччя)**

МОНОГРАФІЯ

ХАРКІВ-2015

УДК 63(091):631.37(091):001.32(093)
ББК 30г+72.3

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Національного
технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
(протокол № 9 від 31 жовтня 2014 року)

Рецензенти:

Бсов Л. М. - доктор історичних наук, професор, професор Центру пам'яткознавства Національної Академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

Турченко Ф. Г. - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету

Самородов В. Б. - доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри автомобіле- і тракторобудування Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Скляр В. М. - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії науки і техніки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

О. Г. Кривоконь. Тракторобудування в Україні : передумови, історія та тенденції розвитку в аспекті світового прогресу (20-ті - 80-ті рр. XX сторіччя): монографія. - Харків : видавництво ПП «Технологічний Центр», 2015-672 с.

ISBN 978-966-97466-9-6

Монографічне дослідження присвячене висвітленню особливостей розвитку тракторобудування в Україні періоду 20-х - 80-х рр. XX сторіччя.

На основі архівних матеріалів та маловідомих джерел розкрито передумови, чинники, основні здобутки, проблеми та тенденції вітчизняного тракторобудування в контексті світового прогресу. Представлений аналіз основних етапів еволюції тракторів у світі та в Україні, визначено роль вітчизняних підприємств у цьому процесі, проаналізовано особливості управління, наукового та кадрового забезпечення галузі, представлено біографії видатних українців - тракторобудівників, інженерів-конструкторів, науковців.

Запропоновано нові методологічні підходи та розроблено концепцію періодизації історії вітчизняного тракторобудування в аспекті світового розвитку.

Монографія може бути цікавою для науковців, викладачів, фахівців із питань історії науки і техніки, історії України, аспірантів, студентів.

УДК 63(091):631.37(091):001.32(093)
ББК 30г+72.3

ISBN 978-966-97466-9-6

© Кривоконь О. Г., 2015

Харків, 2015

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ПЕРЕДМОВА	9
Розділ 1. Сучасний стан проблеми, джерелознавчі та методологічні засади дослідження	15
1.1. Історіографія та сучасний стан розв'язання проблеми	15
1.2. Джерельна база дослідження	30
1.3. Методологічні засади дослідження	45
Висновки по розділу 1	51
Розділ 2. Світовий розвиток тракторобудування в аспекті загального науково-технічного прогресу	53
2.1. Становлення тракторобудування у світі в кінці XIX - на початку XX ст.	53
2.1.1. Зародження тракторобудування у європейських державах	53
2.1.2. Розвиток тракторобудування у США як чинник світового прогресу галузі в перші десятиріччя XX ст.	57
2.2. Основні напрямки світового тракторобудування після закінчення Першої світової війни та в період до 30-х рр. XX ст.	75
2.3. Тенденції розвитку виробництва тракторів у світі у 1930-1940 рр.	82
2.4. Світове тракторобудування в умовах другої світової війни. Розвиток галузі у післявоєнний період	90
Висновки по розділу 2	110
Розділ 3. Витоки та чинники розвитку тракторобудування в Україні (кінець XIX - 20-ті рр. XX ст.)	114
3.1. Започаткування виробництва тракторів на території України в Царській Росії.	114
3.2. Перший досвід радянського тракторобудування в Україні в 20-х роках XX ст.	127
3.3. Чинники, що сприяли становленню тракторобудування в Україні на початку розвитку радянської держави.	138
Висновки по розділу 3	141
Розділ 4. Історія вітчизняного розвитку виробництва тракторів у складі Радянської України	143
4.1. Започаткування виробництва тракторів на Харківському паровозобудівному заводі імені Комінтерну	143
4.2. Досвід тракторобудування на Харківському тракторному заводі імені С. Орджонікідзе	159

4.2.1. Будівництво та становлення підприємства у 30-ті рр. ХХ ст.	159
4.2.2. Проблеми перших років функціонування ХТЗ.	166
4.2.3. Діяльність ХТЗ в період Другої світової війни та у повоєнні роки	284
4.2.4. Тракторна продукція ХТЗ в контексті науково-технічного прогресу ХХ сторіччя	197
4.3. Тракторобудування на Харківському заводі тракторних самохідних шасі	211
4.4. Створення базового виробництва універсально-просапних тракторів на Південному машинобудівному заводі (м. Дніпропетровськ)	218
Висновки по розділу 4	226

Розділ 5. Управління розвитком виробництва тракторів в Україні: історичний контекст

5.1. Загальна характеристика системи управління тракторобудуванням в Україні як галузю радянської промисловості	230
5.2. Зміни підпорядкування і назв тракторобудівних заводів України в радянські часи	244
5.3. Основні документи, що регламентували розвиток вітчизняного тракторобудування у складі СРСР	251
Висновки по розділу 5	257

Розділ 6. Науковий та кадровий супровід розробки та виробництва вітчизняних тракторів

6.1. Деякі методологічні аспекти тракторобудування як науки	260
6.2. Джерела та основні напрямки розвитку вітчизняної науково-технічної думки в галузі тракторобудування кінця ХІХ - початку ХХ ст.	270
6.2.1. Основні тенденції у питаннях проектування та розробки тракторів Російської Імперії	270
6.2.2. Досвід науково-пошукової роботи на вітчизняних випробувальних станціях у складі Бюро по сільськогосподарській механіці	272
6.3. Діяльність наукових та навчальних закладів щодо наукового забезпечення тракторобудування в Україні	279
6.3.1. Значення діяльності Державного інституту з проектування металевих заводів (ДІПРОМЕЗу) на початкових етапах розвитку вітчизняного тракторобудування	279
6.3.2. Супровід тракторобудування союзними науковими установами та їх Українськими філіями	285
6.3.3. Внесок вітчизняних вищих навчальних закладів у наукове забезпечення тракторобудування	291

6.4. Роль конструкторських шкіл вітчизняних тракторобудівних заводів для розвитку галузі	299
6.4.1. Формування інженерно-технічної школи на ХПЗ	302
6.4.2. Внесок конструкторсько-інженерних працівників Харківського тракторного заводу ім. С. Орджонікідзе у розвиток вітчизняного тракторобудування	310
6.4.3. Інженерно-конструкторський доробок фахівців Харківського заводу тракторних самохідних шасі	320
6.4.4. Розвиток тракторної інженерно-конструкторської школи на Південному машинобудівному заводі імені О. М. Макарова	325
6.5. Біографії видатних вітчизняних вчених, конструкторів, інженерів - тракторобудівників	329
6.5.1. Життєвий і творчий шлях науковців у галузі вітчизняного тракторобудування.	329
6.5.2. Видатні вітчизняні тракторобудівники.	336
Висновки по розділу 6	353
Розділ 7. Періодизація історії вітчизняного тракторобудування в аспекті світового розвитку	356
7.1. Методологія періодизації історії науки і техніки як наукова проблема	356
7.2. Підходи до періодизації тракторобудування у радянських, російських та вітчизняних наукових джерелах	364
7.3. Розробка та впровадження концепції періодизації вітчизняного тракторобудування.	368
7.3.1. Зміст та ключові положення концепції періодизації тракторобудування	368
7.3.2. Критерії та зміст періодизації тракторобудування як важливої галузі промисловості	371
7.3.3. Періодизація тракторобудування за технічними критеріями	377
7.3.4. Етапи розвитку тракторобудування в теоретико-освітньому та кадровому аспектах.	385
Висновки по розділу 7	393
ВИСНОВКИ	395
ДОДАТКИ	401
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	487